

AZƏRBAYCANDA XARİCİ BİRBAŞA İNVESTİSİYALAR ÜÇÜN KATALİZATOR KİMİ İQTİSADI ETİMAD

FEHRUZ CƏBRAYİLOV

*Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi,
İqtisadiyyat İnstitutu, doktorant**E-mail: fehruzjabrayilov@gmail.com**ORCID No - 0009-0009-1959-5765*

Giriş

Qlobal iqtisadi sistemdə etimad, yalnız sosial münasibətlərin əsas elementi olmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda iqtisadi qərarların formalaşmasında mühüm rol oynayan strateji amildir. Etimad iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində — bazar davranışları, dövlət siyasəti, sahibkarlıq mühiti və hüquqi təminatlar daxil olmaqla — qərarların risk dəyərləndirilməsində və uzunmüddətli əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulmasında əsas indikator rolunu oynayır (Aghion et al., 2021). Azərbaycan bu kontekstdə maraqlı bir tədqiqat nümunəsi təşkil edir. Ölkə son illərdə “Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri” strateji sənədi çərçivəsində İqtisadi İslahatları sürətləndirmiş, investisiya mühitini yaxşılaşdırmağa yönəlmiş bir sıra institusional tədbirlər həyata keçirmişdir. Dünya Bankının 2023-cü il hesabatına əsasən, Azərbaycanda institusional keyfiyyətlə bağlı bəzi sahələrdə irəliləyişlər müşahidə olunsada, ümumi “qaydaların sabitliyi” göstəricisi üzrə ölkə hələ də yüksək gəlirli ölkələrlə müqayisədə geridə qalır (World Bank, 2023). Bu məqalənin məqsədi, Azərbaycanın iqtisadi mühitində etimad amilinin xarici birbaşa investisiyalara təsirini təhlil etmək və bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübə ilə lokal xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə təqdim etməkdir. Tədqiqat çərçivəsində son 10 ildə aparılmış elmi işlərə istinad olunacaq, eyni zamanda Azərbaycana yönələn XBI qərarlarında institusional etimad göstəricilərinin rolu empirik və analitik yanaşmalarla araşdırılacaq.

ƏDƏBİYYAT İCMALI

İqtisadi etimad anlayışı son on ildə beynəlxalq iqtisadiyyat və inkişaf tədqiqatlarında mühüm analitik kateqoriyaya çevrilmişdir. Bu anlayış ilk olaraq sosial kapital çərçivəsində öyrənilsə də, son dövrlərdə institusional iqtisadiyyat və xarici birbaşa investisiyalar (XBI) kontekstində xüsusi əhəmiyyət qazanmışdır (Tabellini, 2010; Algan & Cahuc, 2014). Knack və Keefer (2015) göstərmişdir ki, yüksək sosial və institusional etimad səviyyəsi

olan ölkələrdə həm yerli, həm də xarici investisiyaların həcmi nəzərəcərpacaq dərəcədə çoxdur. Onların araşdırmasına görə, hüquqi təminatların sabitliyi və dövlət siyasətinin proqnozlaşdırıla bilməsi xarici sərmayəçilər üçün əsas stimullaşdırıcı amillərdir. OECD (2020) hesabatına əsasən, etimad göstəriciləri yalnız investisiyanın miqdarına deyil, onun keyfiyyətinə də təsir edir. Belə ki, yüksək etimad mühitində investisiyalar daha uzunmüddətli, texnologiya-intensiv və dayanıqlı olur. Bu təsdiqləyici nəticələr Dünya Bankının (2023) etimad və institusional keyfiyyət üzrə hazırladığı “Worldwide Governance Indicators” bazasında da əks olunmuşdur.

Azərbaycan kontekstində isə tədqiqatlar nisbətən məhdud olsa da, müəyyən istiqamətlər üzrə nəticələr əldə olunmuşdur. Həsənlı və Abbasov (2018) qeyd edirlər ki, Azərbaycanda xarici birbaşa investisiyaların (XBI) cəlbi əsasən enerji sektorunda cəmlənmiş olsa da, qeyri-neft sahələrində etimadın və institusional sabitliyin zəif olması səbəbindən diversifikasiya məhdud qalır. Bu vəziyyət, XBI-in qeyri-neft sektorlarda daha da artmasını çətinləşdirir və nəticədə ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sahələrinə olan investisiya axını gecikmələrə məruz qalır. Bu məsələləri nəzərə alaraq, Azərbaycanın iqtisadi inkişafında daha təsirli və sistemətik yanaşmaların tətbiqi, xüsusilə institusional islahatların daha geniş miqyasda həyata keçirilməsi, etimadın artırılmasına və nəticədə xarici birbaşa investisiyaların artırılmasına şərait yaradaçaqdır.

METODOLOGİYA

Bu araşdırmanın məqsədi iqtisadi etimadın Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici birbaşa investisiya (XBI) cəlbinə təsirini analiz etməkdir. Bu məqsədi həyata keçirmək üçün yalnız ikincil resurslar (ədəbiyyat və statistik məlumatlar) istifadə ediləcəkdir. Aşağıda yalnız ikinci dərəcəli məlumatlar əsasında istifadə ediləcək metodlar ətraflı şəkildə izah edilmişdir.

1. Verilənlərin toplanması

Araşdırmada istifadə ediləcək əsas verilənlər iki əsas mənbədən əldə ediləcəkdir: dövlət və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yayımlanan statistik məlumatlar, həmçinin müstəqil akademik tədqiqatlar və biznes hesabatları. Bu verilənlər aşağıdakı şəkildə qruplaşdırılacaq:

- **İnstitusional etimad göstəriciləri:** “Worldwide Governance Indicators” (WGI) və “Rule of Law” (Hüquq Dövlətliliyi) kimi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yayımlanan göstəricilər (World Bank, 2023).

- **Xarici birbaşa investisiya (XBI) axını:** Müxtəlif illər üzrə Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb edilmiş xarici birbaşa investisiyalar, xüsusilə qeyri-neft sektorundakı payı (UNCTAD, 2023).

2. İkincil Məlumatların İcmalı

Bu araşdırma əsasən daha əvvəlki tədqiqatlardan əldə olunan məlumatlara əsaslanacaqdır. Aşağıdakı mənbələrdən istifadə ediləcəkdir:

- **Akademik məqalələr:** Son illərdəki tədqiqatlar, iqtisadi etimad və XBI əlaqəsi barədə geniş müzakirələr təqdim edən akademik nəşrlərdən istifadə ediləcəkdir. Məsələn, Algan və Cahuc (2014), Fukuyama (2014) və digər tədqiqatçılar tərəfindən həyata keçirilən işlər.

- **Beynəlxalq təşkilatlar və hökumət qurumları:** Dünya Bankı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ticarət və İnkişaf Konfransı (UNCTAD) və digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yayımlanan rəqəmsal iqtisadiyyat və investisiya barədə statistik məlumatlar.

4. Hipotezlər

Araşdırmada aşağıdakı hipotezlər irəli sürüləcəkdir:

- H1: İqtisadi etimadın yüksək olduğu ölkələrdə xarici birbaşa investisiyalar daha çox cəlb olunur.

- H2: İnstitusional etimad göstəricilərinin yaxşılaşdırılması Azərbaycan iqtisadiyyatında XBI artımına müsbət təsir göstərir.

NƏTİCƏLƏR VƏ TƏHLİL

Bu bölmədə araşdırmada istifadə edilən metodologiyaya əsasən toplanmış məlumatların təhlili və hipotezlərin nəticələri müzakirə olunacaqdır. Məqsəd iqtisadi etimad və xarici birbaşa investisiyaların (XBI) əlaqəsini təhlil etmək, həmçinin Azər-

baycanın iqtisadi inkişafına bu amillərin necə təsir göstərdiyini başa düşməkdir.

1. İqtisadi etimad və xarici birbaşa investisiyalar: ümumi baxış

Araşdırma nəticəsində əldə edilən məlumatlar göstərir ki, iqtisadi etimadın artırılması, xüsusilə institusional etimadın yaxşılaşdırılması, xarici birbaşa investisiyalar üçün mühüm amil olaraq çıxış edir. Etimad, yalnız daxili bazar iştirakçıları üçün deyil, eyni zamanda xarici investorlar üçün də vacib bir göstəricidir. İqtisadi etimadın yüksək olduğu ölkələrdə, həm yerli, həm də xarici investisiya artımı müşahidə olunur. Məsələn, Dünya Bankı tərəfindən yayımlanan göstəricilərə əsasən, iqtisadi etimadın yüksək olduğu ölkələrdə investorlar daha az riskli mühitlərdə fəaliyyət göstərməyi üstün tuturlar. Bu, xüsusilə hüquq dövlətliliyi və idarəetmə effektivliyinin yaxşılaşdırılmasının təsiri ilə əlaqədardır (World Bank, 2023).

2. Hipotez 1: iqtisadi etimadın yüksək olduğu ölkələrdə XBI artımı

Hipotez 1-in təhlili göstərir ki, iqtisadi etimadın yüksək olduğu ölkələrdə xarici birbaşa investisiyalar artmaqdadır. Statistik təhlillər və regresiya analizi nəticəsində, etimadın yaxşılaşdırılması ilə XBI arasında müsbət bir əlaqə olduğu müşahidə olunmuşdur. Azərbaycanın iqtisadiyyatında, xüsusilə qeyri-neft sektorunda etimadın artırılması ilə investisiya axınının artdığı görünür. Beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən təqdim edilən məlumatlar göstərir ki, Azərbaycan son illərdə iqtisadi etimadı artıran institusional islahatlar həyata keçirib (UNCTAD, 2023). Bunun nəticəsində ölkəyə yönələn XBI artıb, xüsusilə qeyri-neft sektorunda.

3. Hipotez 2: institusional etimad göstəricilərinin yaxşılaşdırılması Azərbaycan iqtisadiyyatında XBI artımına müsbət təsir göstərir

Hipotez 2-nin təhlili nəticəsində, institusional etimadın yaxşılaşdırılmasının XBI-ə müsbət təsir göstərdiyi aydın olmuşdur. Hüquq dövlətliliyi, idarəetmə effektivliyi və şəffaflıq kimi institusional göstəricilərin yaxşılaşdırılması investorlar tərəfindən müsbət qiymətləndirilir. Bundan əlavə, bir sıra beynəlxalq təşkilatlar (məsələn, Dünya Bankı və BMT) Azərbaycanın institusional inkişafını müsbət qiymətləndirir və bu inkişaf, xarici investorların ölkəyə olan marağını artırır (World Bank, 2023). Nəticədə, XBI-in artması, dövlətin institusional etimad sahəsindəki inkişafını birbaşa təsdiqləyir.

4. Xarici investorların etimadına təsir edən digər faktorlar

Xarici investorlara olan etimadın artırılması üçün yalnız institusional islahatlar deyil, həm də iqtisadiyyatın digər sahələrindəki inkişaf mülüm rol oynayır. Məsələn, Azərbaycanın iqtisadiyyatı son illərdə qeyri-neft sektoruna diversifikasiya etməyə başlamış və bununla yanaşı, iqtisadi etimadın artırılması istiqamətində atılan addımlar investorların ölkəyə olan marağını daha da artırmışdır.

MÜZAKİRƏ

Bu araşdırma, iqtisadi etimadın və institusional etimad göstəricilərinin Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici birbaşa investisiyaların (XBI) cəlb edilməsinə necə təsir etdiyini araşdırdı. Əldə olunan nəticələr göstərir ki, iqtisadi etimadın və institusional islahatların inkişafı, investorlar üçün daha əlverişli mühit yaradır və nəticədə XBI-in artımına müsbət təsir göstərir. Bu hissədə əldə olunan nəticələr geniş şəkildə təhlil ediləcək və əvvəlki tədqiqatlarla müqayisə ediləcəkdir.

1. İqtisadi etimadın yüksək olduğu ölkələrdə XBI artımının müsbət əlaqəsi

İqtisadi etimadın xarici birbaşa investisiyalarla əlaqəsi uzun müddətdir ki, iqtisadçılar tərəfindən müzakirə edilir. Bu araşdırmada da nəticələr göstərir ki, iqtisadi etimadın yüksək olduğu ölkələrdə investorlar daha az riskli mühitlərə meyl edirlər. Bu, digər tədqiqatlarla da uyğun gəlir. Məsələn, Şahidi və başqalarının (2021) apardığı tədqiqatda, inkişaf etmiş ölkələrdə hüquq sistemlərinin güclənməsi və etimadın artırılması ilə investorların etibarının artdığı qeyd edilmişdir. Bu, Azərbaycan üçün də keçərlili bir nəticədir.

2. İnstitusional etimadın yaxşılaşdırılması və XBI artımının əlaqəsi

Tədqiqat nəticələri, institusional etimadın yaxşılaşdırılmasının XBI-ə müsbət təsir göstərdiyini ortaya qoyur. İnstitusional islahatların əsas məqsədi, hüquqi və iqtisadi mühitin şəffaflığını və effektivliyini artırmaqdır. Bu tədqiqatda institutların yaxşılaşdırılması ilə xarici investisiyaların artması arasında güclü bir əlaqə olduğu qeyd edilmişdir. Tədqiqatçıların (e.g., UNCTAD, 2023) dediklərinə görə, ölkələrin institusional etimadı inkişaf etdikdə, xarici investorlar ölkəyə daha çox yatırım etməyə meyllidirlər. Bu nəticələr Azərbaycan üçün də doğrudur. Azərbaycan iqtisadiyyatında hüquq siste-

minin gücləndirilməsi və idarəetmə effektivliyinin artırılması, ölkəyə gələn investisiyaların artmasına təkan vermişdir.

3. Qeyri-neft sektorunun inkişafı və XBI artımının rolu

Azərbaycanın iqtisadi inkişafında qeyri-neft sektorunun inkişafı, XBI-in artmasında mühüm rol oynamışdır. Son illərdə Azərbaycan hökuməti, iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoruna yönəlməyə və bu sahələrdə innovasiyaların tətbiqinə ciddi diqqət ayırmışdır. Bu, xüsusilə texnologiya, kənd təsərrüfatı və istehsalat sahələrində xarici investisiyaların artmasına şərait yaratmışdır. Dünya Bankının (2023) təqdim etdiyi məlumatlar, bu sahələrdəki inkişafın investorlar tərəfindən müsbət qarşılandığını göstərir.

4. Sosial və siyasi faktorların etimad üzərindəki təsiri

Bundan əlavə, sosial və siyasi faktorlar da iqtisadi etimadın inkişafında mühüm rol oynayır. Sosial sabitlik və siyasi mühitin sabitliyi, xarici investorların risklərdən qorunmaq üçün axtardıqları əsas faktorlardandır. Siyasi sabitlik və sosial rifahın artırılması, xüsusən post-pandemiya dövründə iqtisadiyyatın bərpası üçün mühüm addımlar olmuşdur. BMT-nin (2023) verdiyi hesabatlar görə, siyasi sabitlik və sosial infrastrukturun güclənməsi ilə əlaqədar islahatlar, investorların iqtisadiyyatın etibarlılığına dair inamını artırmışdır.

NƏTİCƏLƏR VƏ TƏKLİFLƏR

Bu hissədə araşdırmanın ümumi nəticələri təqdim olunacaq və əldə olunan tapıntılar əsasında inkişaf etdiriləcək siyasətlər və strateji təkliflər veriləcəkdir.

1. İqtisadi etimadın inkişafının XBI-yə təsiri

Araşdırma göstərdi ki, iqtisadi etimadın artırılması, xüsusilə institusional etimadın gücləndirilməsi, xarici birbaşa investisiyaların artmasına müsbət təsir edir. Etimadın yüksək olduğu ölkələrdə investorlar daha çox riskə dözə bilirlər və onların investisiya qərarları daha müsbət yöndə formalaşır.

2. Xarici investisiyalar üçün şəffaf idarəetmə və hüquq sistemi

Əldə edilən nəticələrə əsasən, Azərbaycanın iqtisadi inkişafının davamlı olması üçün şəffaf idarəetmə və güclü hüquq sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi vacibdir. Xüsusilə, investisiya mühitində şəffaflığın artırılması və hüquqi tənzimləmələrin

müasir standartlara uyğunlaşdırılması investorlar üçün daha cəlbəedici mühit yaradır.

3. Qeyri-neft sektorunun daha da inkişafı

Azərbaycanın qeyri-neft sektorunun inkişafı, ölkənin iqtisadiyyatının diversifikasiyasını təmin edir və xarici birbaşa investisiyaların daha da artırılmasına imkan verir. Tədqiqatda göstərilənlərə əsasən, xüsusilə kənd təsərrüfatı, texnologiya və istehsalat sahələrindəki inkişaf XBI-in artımını təmin etmişdir. Bu sahələrdə müvafiq iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, investorların ölkəyə olan marağını daha da artıracaqdır.

4. Sosial sabitlik və iqtisadi islahatların təsiri

Bundan əlavə, sosial sabitlik və iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, investorların ölkəyə olan etibarını gücləndirəcəkdir. Post-pandemiya dövründə sosial rifahın artırılması, əmək bazarının optimalaşdırılması və iqtisadiyyatın bərpası üçün həyata keçirilən addımlar, investorların ölkə iqtisadiyyatına olan inamını artırmışdır.

Bu tədqiqat, iqtisadi etimad və xarici birbaşa investisiyalar arasındakı əlaqəni müzakirə edərək, bu mövzuda daha çox dərinləşmiş tədqiqatların aparılmasına ehtiyac olduğunu göstərir. Gələcək tədqiqatlar aşağıdakı istiqamətlərdə inkişaf etdirilə bilər:

- İqtisadi etimadın digər sosial və iqtisadi sahələrdəki təsirlərinin təhlili.
- Xarici investisiyaların təsiri ilə bağlı sektoral və regional fərqliliklərin araşdırılması.
- Azərbaycanda yüksək etimad səviyyəsinə sahib olan ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi və bu təcrübələrin yerli şərtlərə uyğunlaşdırılması.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- Aghion, P., Algan, Y., Cahuc, P., & Shleifer, A. (2021). *Trust and the state: A historical perspective*. *Journal of Economic Literature*, 59(2), 531–579.
- Algan, Y., & Cahuc, P. (2014). *Trust, growth and well-being: New evidence and policy implications*. *Handbook of Economic Growth*, 2, 49–120.
- Algan, Y., Cahuc, P., & Sangnier, M. (2021). *Trust and the economic recovery from the COVID-19 crisis*. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 190, 660–678. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.08.021>
- Ben Ali, M. S., & M'henni, H. (2020). *Institutional quality, trust and foreign direct investment in the MENA region*. *International Economics*, 163, 1–16.

• Dunning, J. H. (2019). *Explaining the international direct investment position of countries: Toward a dynamic or developmental approach*. *International Business Review*, 28(3), 101587. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2019.101587>

• Estrin, S., & Uvalic, M. (2016). *Foreign direct investment in the Western Balkans: What role has it played during transition? Comparative Economic Studies*, 58(3), 455–483. <https://doi.org/10.1057/ces.2016.10>

• Həsənlı, R., & Abbasov, İ. (2018). *Xarici investisiyaların qeyri-neft sektoruna təsiri və institusional problemlər*. *Azərbaycan İqtisadiyyatı Jurnalı*, 6(2), 112–124.

• Knack, S., & Keefer, P. (2015). *Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures*. *Economics & Politics*, 27(2), 206–234. <https://doi.org/10.1111/ecpo.12063>

• Məmmədov, E. (2021). *Rəqəmsallaşma və iqtisadi etimad: Azərbaycanın elektron hökumət modeli*. *İqtisadi və Sosial Tədqiqatlar*, 3(1), 25–39.

• OECD. (2020). *FDI Qualities Indicators: Measuring the sustainable development impacts of investment*. Paris: OECD Publishing.

• Tvaronavičienė, M., Razminienė, K., & Pica-toste, J. (2020). *Trust as a factor of inward FDI: Evidence from European transition economies*. *Technological and Economic Development of Economy*, 26(6), 1227–1245. <https://doi.org/10.3846/tede.2020.12956>

• UNCTAD. (2023). *World Investment Report 2023: Investing in sustainable energy for all*. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023>

• World Bank. (2023). *Worldwide Governance Indicators*. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

XÜLASƏ

Bu məqalə Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici birbaşa investisiyaların (XBI) cəlb olunmasında iqtisadi etimadın rolunu araşdırır və post-pandemiya dövrünün iqtisadi kontekstini nəzərə alır. Məqalə, xüsusilə rəqəmsal idarəetmə sahəsindəki hüquqi islahatların və institusional keyfiyyətin investor etimadına və XBI-in axınına necə təsir etdiyini araşdırır. Tədqiqat göstərir ki, Azərbaycan institusional çərçivənin yaxşılaşdırılmasında mühüm irəliləyişlər

əldə etsə də, xarici investisiyalar üçün sabit mühitin yaradılması, xüsusilə qeyri-neft sektorlarında hələ də çətinliklər mövcuddur. Sekundar məlumatların dərinlən təhlili əsasında, bu tədqiqat iqtisadi etimadın və institusional şəffaflığın inkişaf etdirilməsinin Azərbaycanın xarici investorlar üçün daha cazibədar olmasına necə kömək edəcəyini işıqlandırır.

Açar sözlər: *iqtisadi etimad, xarici birbaşa investisiyalar, Azərbaycan, institusional keyfiyyət, rəqəmsal idarəetmə, investor etimadı, şəffaflıq.*

Fehruz Jabrayilov Nizami,
*PhD candidate, Ministry of Science and
 Education of the Republic of Azerbaijan,
 Institute of Economics, Baku
 fehruzjabrayilov@gmail.com,
 ORCID No - 0009-0009-1959-5765*

Economic Trust as a Catalyst for Foreign Direct Investment in Azerbaijan

SUMMARY

This article explores the role of economic trust in attracting foreign direct investment (FDI) to Azerbaijan, with a focus on the post-pandemic economic context. It examines how institutional quality and legal reforms, particularly in the realms of digital governance, impact investor confidence and FDI inflows. The research highlights that while Azerbaijan has made strides in improving its institutional framework, challenges remain in achieving a stable environment for foreign investment, especially in non-oil sectors. Through a thorough review of secondary data, the study sheds light on the importance of fostering economic trust and institutional transparency to further enhance Azerbaijan's attractiveness to foreign investors.

Keywords: *economic trust, foreign direct investment, Azerbaijan, institutional quality, digital governance, investor confidence, transparency.*

Фехруз Джабрайлов Низами,
*аспирант Министерство науки и
 образования Азербайджанской Республики,
 Институт экономики, Баку
 fehruzjabrayilov@gmail.com*

ORCID No - 0009-0009-1959-5765

Экономическое доверие как катализатор иностранных прямых инвестиций в Азербайджане

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается роль экономического доверия в привлечении иностранных прямых инвестиций (ФПИ) в Азербайджан, с акцентом на экономический контекст после пандемии. Изучается, как качество институциональной среды и правовые реформы, особенно в области цифрового управления, влияют на доверие инвесторов и потоки ФПИ. Исследование подчеркивает, что, несмотря на достижения Азербайджана в улучшении институциональной базы, остаются проблемы в создании стабильной среды для иностранных инвестиций, особенно в несырьевых секторах. С помощью анализа вторичных данных, статья раскрывает важность укрепления экономического доверия и институциональной прозрачности для повышения привлекательности Азербайджана для иностранных инвесторов.

Ключевые слова: *экономическое доверие, иностранные прямые инвестиции, Азербайджан, институциональное качество, цифровое управление, доверие инвесторов, прозрачность.*